

Маргарыта Латышкевіч

ФАНТАСТЫЧНАЕ Ў ЦВЕТАНА ТОДАРАВА

Імя філосафа, семіётыка, гісторыка, публіцыста, літаратуразнаўцы Цветана Тодарава сёння вядомае даволі шырока. Балгарын, выпускнік Сафійскага ўніверсітэта, ён ў дваццацірохгадовым узросце пакінуў Радзіму, і з 1963 года жыве ў Францыі. Чалавек з шырокім полем навуковых інтэресаў, Цв. Тодараў адну з самых сваіх папулярных прац прысвяціў тэорыі фантастычнага.

Праца Тодарава «Уводзіны ў фантастычную літаратуру» была напісана яшчэ ў 1968 годзе (выдадзена ў 1970 годзе). Таму факт алагічны матэрыял, які быў вывучаны і прааналізаваны даследчыкам, не ахоплівае найноўшых дасягненняў фантастыкі. Тым не менш, у сваёй кнізе Цв. Тодараў дэмантруе цікавы, у нечым нават парадаксальны пункт погляду на літаратуру ў прынцыпе і фантастычнае ў прыватнасці.

Калегі-навукоўцы, даследчыкі, нават меней абазнаныя чытачы не могуць не звярнуць увагу на своеасаблівую структуру «Уводзінаў». Справа ў тым, што кніга падзяляецца на дзве раўназначныя часткі (кожная па пяць раздзелаў).

У першай такой частцы Цв. Тодараў паслядоўна разглядае єўрапейскую літаратуру, звяртаючы асаблівую ўвагу на два вектары развіцця фантастычнай прозы: «літаратуру цуда» і «літаратуру жахаў». Фактычна перад намі – своеасаблівы сціслы агляд. Тым не менш, пры ўсёй сцісласці, даследчык здольны зрабіць некалькі важных высноў адносна катэгорыі фантастычнага. У прыватнасці, паводле Цв. Тодарава, гэтая катэгорыя залежыць не столькі ад характарыстык твораў, колькі ад успрыняцця чытача, які знаходзіцца ў стане нівызначанасці, «збянтэжанасці». Навукоўца падкрэслівае, што «фантастычнае вызначаеца намі як спецыфічнае ўспрыняцце незвычайных падзеяў» [1, 41]. На першы план, такім чынам, выходзяць не характарыстыкі твораў, мастацкія прыёмы, персанажны рад, а проціпастваўленасць рэчаінасці і літаратуры, рэальнасці і выдумкі.

Паступова Цв. Тодараў падводзіць чытача да думкі, што фантастычнае дае «апісанне... універсума, які не мае... рэальнасці па-за мовай» [1, 58]. Свет, які існуе толькі ў межах уласнага апісання, такім чынам, робіцца тоесным гэтаму апісанню. Даследчык, іншымі словамі, заўважае, што фантастыка, ставячы знак роўнасці паміж прадметам і яго ўвасабленнем у мове, рэпрэзентуе сабой глыбінную сутнасць літаратуры. Гэта ўмоўнасць, узведзеная ў абсалют. Аб'ект-нуль, які не існуе, раптам атрымлівае ўвасабленне ў мастацкім тэксле.

Аднак існаванне падобнай «ірэальнай рэальнасці» мусіць быць, як гэта ні парадаксальна, падпарадкована абсалютнай логіцы, максімальна асэнсавана: по меркаванні Цв. Тодара, «ўсё... павінна мець сваю прычыну» [1, 57]. Не маючы апірышча ў рэальнасці, сусвет, што існуе, заключаны ў твор, не павінен выклікаць у «збянтэжаных» чытачоў адчування сваёй нерэалістычнасці, уяўнасці. Прадуманы і лагічна аргументаваны свет як бы балансуе на мяжы паміж верай і недаверам, падпарадкоўваючыся існуючым у ім уяўным законам (у тым ліку – і лёсу, выпадку, звышнатуральным, боскім сілам).

Фантастычнае ў Цв. Тодара, карэнічыся ў рамантычным вымысле, актыўна супрацьпастаўляеца рэалістычнай літаратуры. Разам з тым, фантастыка – сама сутнасць літаратуры як адметнай умоўнай рэальнасці. Аднак перанасычаная, дадатковая ўмоўнасць «разбурае ўнутры мовы метафізіку, якая ўнутрана прыналежная кожнай мове» [1, 87], падрывая паўсядзённую рэальнасць, утварае «самазабойства» мовы. У прыватнасці, Цв. Тодараў разважае так: «Словы – не шыльды, якія навешваюць на рэчы, якія існуюць незалежна ад рэчаў, самі па сабе. Калі чалавек піша, ён не робіць нічога іншага; важнасць гэтага дзеяння настолькі вялікая, што яно не пакідае месца іншым дзеянням. У той жа час, калі я пішу, то пішу *пра* нешта, нават калі гэтае нешта і ёсьць уласна пісьмо» [1, 92]. І пасля такіх разваг напрошваецца самая парадаксальная выснова: «Каб пісьмо стала магчымым, яно павінна сыходзіць з смерці таго, пра што яно кажа, але гэтая смерць робіць немагчымым самая пісьмо, таму што ў такім выпадку няма пра што пісаць» [1, 92].

Цікава, што Цв. Тодараў, робячы агляд еўрапейскай літаратуры XIX стагоддзя, прадбачыць з'яўленне адметнага спосабу літаратурнага самавыяўлення, у якім мяжа паміж фантастычным і рэальнымі сціраеца, губляе любы сэнс (як ў «Пераўтварэнні» Ф. Кафкі). Таму такое новае пісьменства, паводле меркавання даследчыка, «у некаторым сэнсе болей літаратура, чым што-небудзь яшчэ» [1, 88]. Акрамя таго, Цв. Тодараў перакананы, што «літаратура магчымая толькі ў той ступені, у якой яна робіць сябе немагчымай. Або тое, пра што нам распавядаюць, знаходзіцца тут, перад намі, але тады для літаратуры няма месца, або даюць месца літаратуры, але тады ўжо няма пра што казаць» [1, 92]. Парадаксальнае імкненне літаратуры да немагчымасці і з'яўляеца першаснай умовай для яе існавання. Цв. Тодараў піша, што «працэдура прымірэння магчымага і

немагчымага можа даць нам вызначэнне слова “немагчымае”. Але літаратура існуе, і ў гэтым заключаецца яе найвялікшы парадокс» [1, 92].

ЛІТАРАТУРА

1. *Тодоров, Цв.* Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров. – М. : ДИК, 1999. – 142 с.